

● hof ter welle beveren

erfgoedprokels ●

● hof ter welle beveren

Hof ter Welle werd onafgebroken bewoond van het begin van de 13de eeuw tot het einde van de 20ste eeuw. Meer dan acht eeuwen geschiedenis verstild in één monument, dat is best opmerkelijk te noemen. Geen wonder dus dat het kasteel Hof ter Welle en zijn onmiddellijke omgeving bij Koninklijk Besluit van 12 april 1974 integraal beschermd werd als historisch monument en als landschap.

Hof ter Welle ademt niet alleen de eeuwenoude geschiedenis van het Land van Beveren uit, het maakt er ook intrinsiek deel van uit. In het begin van de 14de eeuw vocht ridder Wouter van Welle aan de zijde van de Franse koning Filips de Schone en belegerde in 1310 het kasteel Singelberg, de burcht van de heren van Beveren. Zijn opvolgers, de Vilains, vochten tussen 1350 en 1414 een bitse strijd met de graven van Vlaanderen over het eigendom van de heerlijkheid Welle. De adellijke familie Vilain wijzigde het aanzicht van Hof ter Welle in de 14de en 15de eeuw van een eenvoudige omwalde hoeve naar een opgehoogde heerlijke residentie met adellijke allures. In het midden van de 16de eeuw betrok Willem van Pottelsberghe, baljuw en kastelein van Beveren, het kasteel en liet het verder uitbouwen tot een renaissancestisch buitenverblijf. De van oorsprong Navarrese familie del Plano zou gedurende meer dan een eeuw het buitengoed van Welle bewonen (1599–1723). Deze veredelde koopmansfamilie leverde een dijkgraaf-generaal van Vlaanderen en Brabant, enkele burgemeesters en schepenen van Antwerpen en een hoogbaljuw van Beveren. In 1723 werd het kasteel door de laatste del Plano's verkocht aan de burgemeestersdochter Anna Francisca Piers (1664–1751), die er een klooster en een weeshuis in onderbracht. De adellijke leefruimtes maakten nu plaats voor schoollokalen, eetzaal en slaapzalen.

Reconstructie van Hof ter Welle, anno 1250. © Dirk Gorrebeeck

Adellijke bewoners, dienstboden, baljuws, pachters en cijnshouders ruimen plaats voor kloosterzusters, priesters, arme weesmeisjes en pensionaires. Meer dan twee eeuwen zou Hof ter Welle, nu omgedoopt tot Geestelijk Hof, een sociale functie uitoefenen. Hiermee zou de site Hof ter Welle in het collectieve geheugen van de Beverenaars onlosmakelijk verbonden geraken met armenzorg en naastenliefde. In 1988 verlieten de laatste zusters Hof ter Welle. Een belangrijk hoofdstuk in de geschiedenis van het kasteel werd hierdoor afgesloten.

Eind jaren 1990 werden de eerste instandhoudingswerken uitgevoerd om het Hof ter Welle een nieuw leven te geven. In 2015-2017 volgde de definitieve binnenrestauratie en de herbestemming. Kasteel Hof ter Welle werd het nieuwe erfgoedhuis van de gemeente Beveren.

Schilderijen, oude museumobjecten en boeken zijn nu de nieuwe bewoners van het kasteel Hof ter Welle. Zij vertellen in het Erfgoedhuis vandaag het boeiende verhaal van het Land van Beveren én van het kasteel.

De mythe van de motte (1200–1550)

Van boerderij op een eiland naar stenen huis

Archeologische opgravingen in 2015 op de binnenkoer van het kasteel legden paalkuilen bloot van een middeleeuwse hoeve met bijgebouwen uit de eerste helft van de 13de eeuw. Hiermee wordt de vroegere hypothese als zou het kasteel ontstaan zijn uit een hoogmiddeleeuwse 'castrale' motte, d.w.z. een versterking op een kunstmatig opgeworpen heuvel, definitief naar het rijk der fabelen verwezen. Dankzij zijn topografische ligging in een depressie werd de middeleeuwse boerderij van bij haar ontstaan omwalsd en aangesloten op de nabijgelegen Beverse beek. Het ging dus om een omwalde hoeve in een waterrijk gebied, wat ook aansluit bij de etymologische betekenis van het toponiem Welle, dat 'opborrelend water' of 'bron' betekent. In de 14de eeuw werden de bestaande gebouwen in hout- en vakwerk afgebroken. De vondst van een dunne laag brandpuin en een tijdelijke werkvloer met steen- en kalkmortelresten wijzen er op dat het houten vakwerk werd verbrand en dat bakstenen werden gekuist en gerecupereerd. De walsite werd ook licht opgehoogd met aangevoerde grond. Deze ingrijpende herstructurering van het domein en de gebouwen is vermoedelijk toe te wijzen aan het adellijke geslacht Vilain, dat in

● hof ter welle beveren

de eerste helft van de 14de eeuw in het bezit kwam van de heerlijkheid Welle. Na een turbulente periode van eigendomstvist met de graaf van Vlaanderen verwierf Daneel Vilain in 1414 definitief de eigendom van de heerlijkheid. In 1418 wordt het opperhof omschreven als *'enen steenhuuse uten watre ghemetst.'* Op het neerhof waren op dat moment verschillende nutsgebouwen ondergebracht: schuren, een paardenstal, een wagenhuis, een hoenderhuis en een pachterswoning. Het gebouwencomplex van Ter Welle vormde op dat moment de zetel van een uitgestrekte heerlijkheid en domein (in 1365 meer dan 100 hectare) met meer dan veertig leenmannen en cijnslaten.

Een toren, een spijker of toch iets anders?

In de noordoostelijke hoek van het kasteel Hof ter Welle bevindt zich een zeer oude houten kern. Oude moer- en kinderbalken, het vakhoutwerk en de dakoverspanning zijn vandaag nog zichtbaar en leveren stof voor een levendige discussie. Eerst werd gedacht dat het houtskelet het restant vormde van een houten donjon of woontoren, die aanvankelijk volledig in hout opgetrokken was en nadien gedeeltelijk versteend geraakte. De beperkte afmetingen van de toren trekken die stelling echter in twijfel. De toren in vakwerk had bovenaan een overkraging. Bij de restauratie waren de houten spanten nog deels zichtbaar. In het latere metselwerk werd op de benedenverdieping een prachtige laatgotische schouw ingewerkt die doorloopt over de twee bovenverdiepingen. Dendrochronologisch onderzoek, op basis van de jaarringen in het hout, zou kunnen helpen bij een relatieve datering van de ouderdom van het houtwerk. Een actuele hypothese is dat de toren op de oorspronkelijk omwalde hoeve als een spijker functioneerde met een woongedeelte voor een pachter op de benedenverdieping en een (graan)opslagplaats of spijker (Lat. > *spicae*: korenaren) op de hogere verdiepingen, een idee dat spoort met de economische exploitatiefunctie van het middeleeuwse domein van Ter Welle.

Een voorbeeld van dit type spijkertoren (uit Diepenbeek) is vandaag nog terug te vinden in het Openluchtmuseum van Bokrijk. Toekomstig onderzoek zal echter moeten uitwijzen of het mogelijk is een reconstructie te maken van de oorspronkelijke toren van Hof ter Welle. © Openluchtmuseum Bokrijk

● hof ter welle beveren

Hof van Plaisantie (1550–1723)

Een renaissancekasteel

In de loop van de 16de eeuw – met zekerheid vóór 1602 – onderging de site Hof ter Welle een spectaculaire transformatie. De laatmiddeleeuwse walsite evolueerde in die periode naar een woonresidentie met kasteelallures. Het is niet duidelijk of deze gedaanteverwisseling het resultaat was van één groot bouwproject of van een organische aaneenschakeling van kleinere verbouwingen verspreid over een langgerekte periode. In het tweede geval moeten de werken toch een bepaald stramien hebben gevolgd, want het resultaat was een harmonieus kasteeltje opgetrokken in de bak- en zandsteen-architectuur van de Vlaamse renaissance. De losstaande, laatmiddeleeuwse gebouwen werden aan elkaar geklonken en uitgebouwd tot twee vleugels die haaks op elkaar stonden. In de binnenhoek maakte een achtkantige traptoren de verbinding tussen de beide vleugels en bood toegang tot de verdiepingen. De walgracht werd verstevigd met een massieve walgrachtmuur en vermoedelijk ook verbreed. Kort nadien deed die muur dienst als fundament voor een nieuwe kelderruimte en voor de nieuwe westvleugel, oorspronkelijk een aanbouw van beperkte omvang en met slechts één bouwlaag. Over de gracht werd een brug gelegd die samen met een nieuwe inkompoort de enige toegangsweg tot de residentie vormde.

Reconstructie van Hof ter Welle, anno 1550. © Dirk Gorrebeeck

De oudste figuratieve afbeelding van Hof ter Welle komt uit het Album de Croy (1602). Aan de zuidzijde is nog een open ruimte te zien, met een eigentijdse tuinaanleg volgens de renaissancemode. Algemeen Rijksarchief Brussel, LA4413

Hof ter Welle medio 17de eeuw met ophaalbrug en poortgebouw. Figuratieve kaart van Lucas Vorstermans. Collectie Gemeente Beveren

De noord- en zuidzijde van de oostvleugel, de noord- en de westvleugels werden afgewerkt met trapgevels.

Een huiskapel en een botengalerij

In 1648 ontving Gregorio II del Plano (†1652), burgemeester van Antwerpen en eigenaar van het kasteel en de heerlijkheid ter Welle, de toelating van de paus om in zijn huiskapel misvieringen te laten opdragen. Een glasraam toonde de wapens van de vier kwartieren van zijn vader Gregorio I (de families del Plano, de Ayala, Saledo en de Witte) en die van zijn moeder Elisabeth Mensier (de families Mensier, Cocquiel, (E)spanie en van Ranst). Gregorio I del Plano (1540–1604) – uit een rijke Navarrese handelsfamilie en dijkgraaf-generaal van Vlaanderen en Brabant – kocht de heerlijkheid ter Welle in 1599 van jonkvrouw Anna van Pottelsberghe (†1641). De families del Plano en van Pottelsberghe hebben het uitzicht van het kasteel bepaald. Eén van beide eigenaars moet ook de opdrachtgever zijn geweest van een aanbouw aan de kelder van de oostvleugel: een botengalerij. De galerij had open rondboogarcades, die schijnbaar rustten in het water, en diende waarschijnlijk als boothuis. Binnenin gaf een deur toegang tot het kasteel. Deze romantische aanbouw waar men wellicht kon onderdoor varen, versterkte de adellijke status van de bewoners en de perceptie van hun luxueuze materiële leefcultuur.

Een duiventoren

Net buiten de omwalling van het kasteel bevond zich een duiventoren met een lantaarndak, opgebouwd uit baksteen onderaan en vakwerk bovenaan. Als symbool voor de adellijke status van de eigenaars van het kasteel ter Welle kon dat tellen. Het houden van duiven werd immers beschouwd als een heerlijk recht. Ook in het naburige kasteel Wissekerke in Bazel liet Lieven van Pottelsberghe, een verre neef van Willem van Pottelsberghe, heer van Welle, een bakstenen duiventoren in drie bouwlagen optrekken. De datering van de duiventoren van Hof ter Welle is echter moeilijk omwille van het ontbreken van archeologisch onderzoek. Het is met andere woorden ook mogelijk dat de duiventoren van ter Welle nog in de late middeleeuwen gebouwd is.

Het Geestelijk Hof

Weeshuis, klooster en school (1723–1980)

In 1723 kocht de geestelijke dochter Anna Francisca Piers het Hof ter Welle en bracht er een school en tehuis voor arme kinderen onder.

Anna Francisca Piers (1664–1751)

Anna Francisca Piers werd op 10 februari 1664 te Beveren geboren als zesde kind in het gezin van burgemeester Petrus Franciscus Piers (1623–1693) en Anna Maria de Jonghe (1634–1684). Het gezin betrok een fraai herenhuis in de Vrasenestraat, vandaag bekend als ‘huize Piers’. Na de dood van haar vader werd Piers geestelijke dochter en richtte zij in 1693 samen met haar vier zussen een schooltje voor arme weesmeisjes op in een pand tegenover haar ouderlijke huis. Het grote succes van het wezenschooltje noodzaakte Anna Francisca Piers een nieuw onderkomen te zoeken. Dat vond ze in het kasteel Hof ter Welle dat in 1723 te koop werd aangeboden door Maria Clara del Plano (overleden vóór 1727) en haar Bretoense echtgenoot Karel Foullon d’Auteville. Na het overlijden van haar ouders, broers en zussen bleef Anna Francisca alleen achter met een omvangrijk familiefortuin dat ze gebruikte ten bate van haar school en weeshuis. De school van Piers trok leerlingen aan van ver buiten Beveren. De meisjes leerden er behalve lezen en schrijven ook handwerk zodat zij op volwassen leeftijd konden voorzien in hun eigen levensonderhoud. Anna Francisca Piers omringde zich met andere geestelijke dochters om de school en het weeshuis te runnen. In 1727 slaagde ze erin om haar leefgroep door de bisschop van Gent te laten goedkeuren als kloostercongregatie onder de naam Zusters van Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie. In 1732 vierde Piers haar gouden jubileum als geestelijke dochter. Anna Francisca Piers overleed op 1 augustus 1751, op de gezegende leeftijd van 87 jaar.

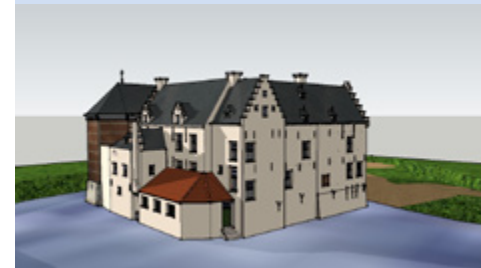
Anna Piers op middelbare leeftijd, in de typische kwezelkledij
Collectie Zusters
Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie.

Huize Piers is een imposant, vrijstaand herenhuis gebouwd in traditionele bak- en zandsteenarchitectuur en telt maar liefst 7 traveeën en 2 bouwlagen. In het huis woonde in de 17de eeuw het gezin Piers samen met vier knechten en twee meiden. Collectie Gemeentearchief.

De nieuwe bestemming van Hof ter Welle als weeshuis en school had verstrekkende gevolgen voor de inrichting en het uitzicht van het kasteel. De intrede van een jonge, groeiende zustercongregatie bracht ook een naamsverandering mee: Hof ter Welle werd het ‘Geestelijk Hof’. De voorheen adellijke vertrekken en salons werden omgevormd tot functionele ruimtes, eetzalen, keuken, klaslokalen en slaapzalen. Ook de vroegere huiskapel werd verder uitgerust met een nieuwe sacristie en een communiebank. De oude torentrap verloor zijn functie en werd vervangen door een nieuwe binnentrap. De bogen van de arcadische galerij werden dichtgemetseld. De duiventoren moest in 1840 plaats ruimen voor een begraafplaats. De meest fundamentele wijziging was echter de bouw van een nieuwe kapel in 1750 op de plaats waar voordien de sier- en moestuin gelegen was. Aanvankelijk tekende landmeter J.B. Manderscheidt (1704–1784) uit Sint-Niklaas de plannen, maar het was uiteindelijk de Gentse architect Bernardus De Wilde (1691–1772) die de definitieve plannen voor de kapel uitvoerde. Het koor werd afgewerkt in 1751 zoals blijkt uit het chronogram in de oostvleugel. Deken Bauters wijdde de kapel officieel in op 12 maart 1753.

Tussen 1858 en 1862 werd er op het vroegere neerhof klaslokalen voor de leerlingen van het pensionaat en de wezenschool opgetrokken. In 1892 verhuisde het moederklooster van de Congregatie van Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie naar een nieuw kloostergebouw in de Kloosterstraat (op de gronden van het voormalige Wilhelmiëtenklooster). Hiermee werd het kasteel omgedoopt tot het ‘Oud’ Geestelijk Hof. Het Oud Geestelijk Hof bleef functioneren als weeshuis tot de laatste zusters het in 1988 verlieten en hun sociale werking overlieten aan de vzw Dienstencentrum Hof ter Welle.

Reconstructie van Hof ter Welle, anno 1750. © Dirk Gorrebeeck

Binnenzicht kapel Hof ter Welle. Het decoratieve meubilair, waaronder het altaar en de **Troon van Onze-Lieve-Vrouw**, dateert hoofdzakelijk uit de tweede helft van de 19de eeuw. Collectie Guido Hullebroeck

De kapel

De kapel van Hof ter Welle is één van de meest zuiver bewaarde barokke kapellen van het Waasland. Voor de bouw van de kapel gingen de zusters een fikse lening aan bij het Antwerpse echtpaar Chapel-Gunters voor een totaalbedrag van 4000 gulden. Voor de binneninrichting werden kosten noch moeite gespaard. Het religieuze interieur werd, op de lambrisering en de biechtstoel na, in de 19de-eeuw gerealiseerd. De in het oog springende beeldengroep *Troon van Onze-Lieve-Vrouw*, vlakbij het altaar, dateert uit 1862. Het orgel, een prachtig muziekinstrument van de gerenommeerde orgelbouwers gebroeders Verreecken van Gijzegem, werd in 1864 op het doksaal geplaatst. De Brugse beeldhouwer Hendrik Picquéry (1828–1894) sculpteerde in 1876 het altaar met een basreliëfvoorstelling van *Het Laatste Avondmaal*. Het oorspronkelijke altaarschilderij met als onderwerp *Maria brengt een bezoek aan de tempel* van de schilder Charles Picqué uit Deinze werd in 1867 geschonken door Polydore Joseph Piers de Raveschoot (1830–1872), burgemeester van Olsene en verre verwant van stichteres Anna Francisca Piers. Het schilderij bevindt zich momenteel in het moederklooster van de congregatie in de Kloosterstraat in Beveren. De biechtstoel van de kapel is vermoedelijk toe te wijzen aan de Lokerse schrijnwerker Augustinus Emmanuel Goossens (1730–1788). In de bekroning van de biechtstoel is een buste zichtbaar van Maria Magdalena, herkenbaar aan de lange haren en haar attributen, de zalfpot en het kruis. De lambrisering, te dateren in de periode 1750–1755, omvat 66 rocailleswaaiers, waarvan er in de loop der tijd 18 werden ontvreemd. Elk van deze rocailles is uniek en toont fijn gestileerde planten zoals akanten of bloemknopjes. De lambrisering met geïntegreerd gestoelte is vermoedelijk een product van het atelier van sculpteur Philippus Nijs (1724–1801) uit Temse. De kapel werd op kerkelijke feestdagen ook opengesteld voor de gelovigen uit de buurt. De beelden in de kapel zijn schenkingen van verschillende weldoeners.

● hof ter welle beveren

Het Erfgoedhuis

In september 2017 werd het gerestaureerde kasteel van Hof ter Welle in gebruik genomen als Erfgoedhuis van de gemeente Beveren. Het Erfgoedhuis vormt het zenuwcentrum van waaruit diverse lokale erfgoedactoren met elkaar samenwerken en een professionele en publieksgerichte werking uitbouwen. Het Erfgoedhuis Hof ter Welle is ook de uitvalsbasis van de Hertogelijke Heemkundige Kring Het Land van Beveren vzw die sedert 1957 het lokale erfgoed in de gemeente behartigt.

Het Erfgoedhuis huisvest de belangrijkste erfgoedcollecties van de gemeente Beveren: de gemeentelijke kunstcollectie, de museale collectie en de erfgoedbibliotheek. Enkel de archieven van de gemeente en het ocmw en het adellijk archief van de familie de Brouhoven de Bergeyck worden elders bewaard.

Het museum

De gemeentelijke museale collectie bestaat hoofdzakelijk uit objecten die het dagelijkse leven en het werk van de inwoners van het Land van Beveren in de 19de en de eerste helft van de 20ste eeuw illustreren: landbouw, kant- en borduurwerk, klompenmakerij, bier- en limonadebrouwerijen, het lokale onderwijs, volksdevotie, het rijke verenigingsleven met de muziekmaatschappijen en de schuttersgilden, ... In het museum staat de geschiedenis van het alledaagse leven in de 19de en de 20ste eeuw centraal.

Het museum van het Erfgoedhuis biedt een venster op het leven in Beveren tijdens de 19de en de vroege 20ste eeuw.
© FRAGMA 13

De kunstvitrine en het kunstdepot

Het kunstdepot bewaart werk van kunstenaars die afkomstig zijn uit de huidige gemeente Beveren, Beveren als inspiratiebron voor hun werk gebruik(t)en of een aantoonbare band hebben met de gemeente. Het gaat om bekende en minder bekende namen als Piet Staut (1876–1933), Ward De Dobbelaer (1920–1992), Wim van Remortel (1939–2013), Jos Hendrickx (1906–1971), George Staes (1927–2017), Albert Hulstaert (1918–2011) en René Hulstaert (1903–1988), ... Het kunstdepot telt 500 ingekaderde werken en meer dan 1000 schetsen, aquarellen en grafiek. Het depot herbergt ook een zeer uitgebreide collectie schilderijen en tekeningen van de symbolistische schilder Albert Ciamberlani (1864–1956). Het depot kan onder begeleiding bezocht worden. In de kunstvitrine wordt driemaandelijks een nieuwe selectie uit de collectie tentoongesteld.

De erfgoedbibliotheek en de studiekamer

Geïnteresseerden in volkskunde, heemkunde en geschiedenis kunnen terecht in de erfgoedbibliotheek van de Hertogelijke Heemkundige Kring Het Land van Beveren. Deze zeer ruime bibliotheek bevat enkele duizenden publicaties en tijdschriften over de lokale geschiedenis van Beveren en de regionale geschiedenis van het Waasland. Ook archiefstukken, kranten, foto's, bidprentjes en andere geschiedkundige documentatie worden via deze bewaarbibliotheek ontsloten.

Het kunstdepot bewaart in totaal zo'n 1500 collectiestukken uit het gemeentelijk kunstpatrimonium.

Een uitgebreide bibliotheek inzake lokale geschiedenis, heemkunde en volkskunde biedt de onderzoeker de mogelijkheid zich te verdiepen in de geschiedenis van het Land van Beveren.

info

raadpleeg:

- de volledige catalogus van de kunstcollectie online: www.erfgoedinzicht.be
- de volledige catalogus van de erfgoedbibliotheek online: <https://beveren.bibliotheek.be/>
- stukken uit de collecties (kunst en erfgoedbibliotheek) in de studiekamer via gemeentearchief Beveren - 03 750 17 50 of archiefdienst@beveren.be

Colofon

Uitgegeven door de deputatie van de Provincie Oost-Vlaanderen

Beleidsverantwoordelijke: Jozef Dauwe
Directie Erfgoed – dienst Erfgoed
Anneke Lippens, directeur
Jo Rombouts, diensthoofd
Martine Pieteraerens, coördinatie

Auteurs: Bert Verwerft en Carine Goossens
Fotografie: Grafische dienst Beveren, tenzij anders vermeld
Grafische vormgeving: Ann Huyghe, directie Erfgoed
Druk: Drukkerij ABC, Meerbeke

D/2018/1933/5

Praktisch

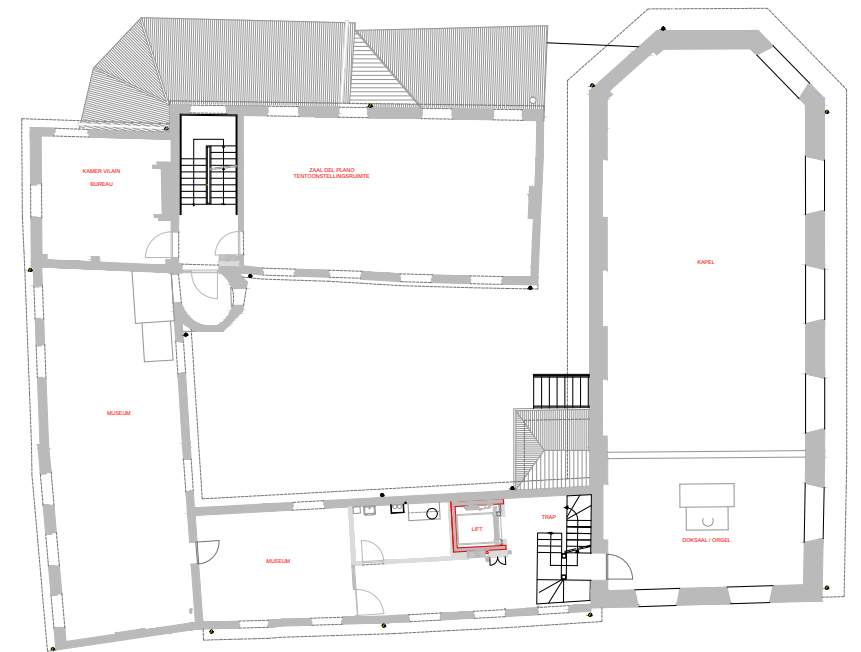
Anna Piersdreef 2 · 9120 Beveren
Parkeergelegenheid via Lesseliersdreef

Open op woensdag- en zondagnamiddag van 14 tot 17 uur
(behalve van 1-12 tot 31-1) en na afspraak

tel. 03 750 18 75 · erfgoedbeveren
Meer informatie op:
www.beveren.be/erfgoedhuishofterwelle

BEVEREN
VERBINDT

Erfgoedspokkels: Oost-Vlaams erfgoed in de kijker
www.oost-vlaanderen.be/erfgoedspokkels